

ŠTÁTOPRÁVNE ASPEKTY RIEŠENIA VZŤAHU ČECHOV A SLOVÁKOV V ROKOCH 1944-1946

Jozef Beňa

Imanentnou súčasťou našej národnodemokratickej revolúcie bolo aj riešenie vzťahu Čechov a Slovákov. Boli v nej odmietnuté buržoázne formy riešenia slovenskej otázky, čechoslovakistický centralizmus i ľudácka "štátnosť". Svoj variant národnej budúcnosti v demokratickej, sociálne spravodlivej ČSR, národnostne založenej na princípe rovný s rovným, predložil v. ilegálny ÚV KSS, v intenciách záverov Prezídia Exekutívy Komunistickej internacionály a moskovského vedenia KSČ.¹⁾ Princíp "rovný s rovným" presadený komunistami vo Vianočnej dohode, bol však formulovaný iba ako zásada, bez konkrétneho odrazu v štátoprávnej rovine.²⁾ Po vytvorení ilegálnej Slovenskej národnej rady prešli komunisti do etapy zápasu o prebojovanie realizácie tejto zásady s československou emigračnou vládou i domácimi benešovskými odbojovými prúdmi. Súčasne s tým rozvíjali a konkretizovali túto zásadu, hľadali jej adekvátne štátoprávne vyjadrenie.

I. NÁRODNODEMOKRATICKÁ REVOLÚCIA A RIEŠENIE VZŤAHU ČECHOV A SLOVÁKOV

1. Boj za realizáciu princípu "rovný s rovným"

Po paralyzovaní nového pokusu "... o hegemoniu buržoázie v odboji..."³⁾ zásluhou energického postupu komunistických členov, presadila SNR svoju autoritu. V Deklarácii z 1. septembra 1944 vyhlásila, že "... ako jediná oprávnená hovorí v mene slovenského národa, preberá dnešným dňom na

1) SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 43.

2) Por. bod 7. druhej časti dohody. SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 126.

3) G. H u s á k, Svedectvo o SNP, Bratislava 1969, s. 248.

celom Slovensku zákonodárnú a výkonnú moc, ako i obranu Slovenska a túto moc bude vykonávať do tých čias, kým si slovenský národ demokratickým spôsobom neurčí legitímnych zástupcov."⁴⁾ Vyjadrila v nej aj svoju vôľu žiť v bratskej zhode s českým národom v novej ČSR.

V ten istý deň SNR prijala závažné, revolučné zákonodarné akty, s revolučným ústavným charakterom. Nariadením č. 1/1944 Zb. nar. SNR, o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku, konštitovala sa SNR ako najvyšší revolučný zastupiteľský orgán slovenského národa, reprezentant jeho suverenity, vykonávajúci celú zákonodárnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku.

Vypuknutím povstania nadobudol konflikt s československou vládou v Londýne novú kvalitu. Z ideovo-programovej sféry sa otázka postavenia Slovenska, riešenie vzťahu Čechov a Slovákov dostalo do prakticke-politickej roviny. Tým nadobudol spor na závažnosti. Úsilie českej buržoázie, reprezentovanej emigračnou vládou o obnovu jej triednych pozícií stretlo sa tu s novou realitou. Tento spor nemožno však zjednodušovať na konfrontáciu, zápas dvoch nacionalizmov. Hlavnou príčinou Benešovho čechoslovakizmu neboli ani "medzinárodné aspekty, tj. úsilie zabezpečiť do budúcnosti pevnosť a jednotnosť československého štátu, znemožniť jeho rozpad."⁵⁾ "Základnou otázkou bola otázka moci na oslobodenom území, otázka, ktoré spoločenské sily a akým smerom, s akým cieľom budú viesť a usmerňovať vývoj na oslobodenom území, či k reštaurácii predmníchovskeho kapitalistického Československa (vrátane národnostnej otázky) alebo k ľudovodemokratickému a postupne socialistickému Československu (vrátanie leninského riešenia nacionálnej otázky)"⁶⁾ Slovenská národná rada s významným postavením komunistov v nej predstavovala rozhodujúcu prekážku pre realizáciu mocenských zámerov benešovskej buržoázie. Riešenie mocenskej otázky sa tu spojilo a súčasne nadobudlo vonkajšiu podobu riešenia slovenskej národnej otázky. "Za povstania malo nastolenie slovenskej otázky jednoznačne progresívny charakter, lebo pomáhalo riešiť otázku hlavnú, otázku ľudovej revolučnej moci."⁷⁾

Beneš zahalil mocenské aspirácie svojej triedy do nacionálneho rúcha. K uznaniu svojbytnosti slovenského národa ho neprivedol ani tlak moskovského vedenia KSČ pri rokovaníach v decembri 1943. Na začiatku roku 1944 vystúpil so svojim "tolerančným patentom" a proklamoval, že "... s ohľadom na terminológiu; Češi, Slováci, Čechoslováci, národ český a slovenský, československý, ... má byť ... až do právoplatného usta-

4) SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 390.

5) SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 391.

6) G. H u s á k, Svedectvo o SNP, Bratislava 1969, s. 417.

7) Tamže, s. 418.

novenia a rozhodnutia o všetkých týchto veciach v republike zachovaná úplná tolerancia a plný rešpekt k názoru a presvedčeniu druhého."8)

Takýmito teóriami dodával len argumenty pre ľudácku, protičeskú propagandu. Sťažoval získať pre vec republiky i tú skupinu slovenského národa, ktorá bola pomýlená touto ľudáckou demagógiou. Preto SNR i v záujme odstránenia nedorozumení medzi Čechmi a Slovákmi v novej republike i s cieľom úspešne viesť zápas za demokratizáciu slovenského verejného života a národného vedomia, v snahe združiť rozhodujúce protifašistické, demokratické, politické smery k spoločnej práci na obnove republiky, trvá na princípe rovný s rovným. Agilne presadzovala nutnosť zásadných korektúr v novom štáte a nové poňatie vzťahov medzi národmi republiky.

Triedno-mocenská s u b s t a n c i a sporu suverénnej reprezentantky slovenského ľudu, s londýnskymi predstaviteľmi nacionalistickej českej buržoázie, vystupujúce v podobe zápasu o uznanie svojbytnosti slovenského národa, dostala za SNP predovšetkým formu boja za uznanie SNR za reprezentatívny orgán revolučnej moci na Slovensku, za rešpektovanie jej právomoci v zmysle § 1 nar. č. 1/1944 Zb. nar. SNR.

Londýnskej vláde sa nepodarilo odstaviť SNR, ktorá jej vo Vianočnej dohode vyjadrila ochotu postupovať vo svojej činnosti v dorozumení s československou vládou a nielen s ňou, ale aj s celým zahraničným odbojom, ktorých prácu na medzinárodnom a vojenskom poli - ale iba na ňou - uznáva a podporuje. Teda nepriznáva jej právomoc vo vnútorných veciach. A 1. septembra 1944 získava tento orgán proklamujúci svojbytnosť slovenského národa i rovnoprávnosť s českým národom, ktorý vláda odmieta uznať za vedúci v domácom odboji reálnu moc. Nadšenie, ktoré vyvolali prvé informácie, že na čele je Šrobár, bolo vystriedané rozpakmi, neurčitými pocitmi, po poznaní skutočnej situácie. Beneš sa snaží degradovať SNR na Krajinský národný výbor a v odkazoch na Slovensko zdôrazňuje, "... aby všetko, čo patrí do kompetencie centrálnej vlády, alebo hlavného vojenského veliteľstva, bolo rezervované londýnskej vláde."9)

20. septembra SNR odpovedala, že "... vedenie odboja po vojenskej, administratívnej a hospodárskej stránke vyžaduje denne okamžité rozhodovanie. Nie je nám preto možné v týchto vnútorných otázkach obracať sa na vládu v Londýne už aj z technických dôvodov a nútení sme podľa potreby a okolností sami konať". Zdôraznila, že "... otázky kompetencie jednotlivých orgánov domácich či zahraničných nie sú pre nás otázkami prestížnymi, ale dívame sa na ne z hľadiska účelnosti pre udržanie nášho boja."10) To bola však pre vládu neuspokojivá odpoveď.

8) SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 179.

9) Cit. podľa G. H u s á k, Svedectvo o SNP, Bratislava 1969, s. 422

10) SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 544 - 545.

Po neúspechu pokusu vlády zabezpečiť si vedenie v odboji prostredníctvom svojich exponentov, neúspešne skončila i jej snaha ovládnuť SNR z Londýna. Rozhodne sa preto teraz zasiahnuť sama in medias res, podriadiť si SNR prostredníctvom svojho člena, vládneho delegáta pre správu oslobodeného územia. Právnym podkladom tohto jej úsilia je československo-sovietska dohoda z 8. mája 1944 a ústavný dekrét prezidenta republiky o dočasnej správe oslobodeného územia (Úř. věstník, číslo 10/1944).

Vláda 24. septembra oznámila SNR, že ju považuje za Krajinský národný výbor a že vyslala na povstalecké územie vládneho delegáta, ministra Němca. I keď poznamenáva, že "nakoľko by minister Němec prišiel na územie československou armádou a partizánmi oslobodené a držané, neprišiel by tam vo funkcii vládneho delegáta, ale ako člen československej vlády,"¹¹⁾ z celého ducha depeše je zrejmá absolútna nadriadenosť vládneho delegáta nad ľudovými domácimi orgánmi. Ten sa aj intenzívne zaoberal myšlienkou ako dosiahnuť úplné podriadenie SNR vláde, eventuálne i uplatnenie autority a právomoci, ktoré mu ako vládnemu delegátovi poskytoval dekrét o správe oslobodeného územia. Je to teda priamy útok na kompetenciu SNR právne zakotvenú v jej prvom revolučnom štátoprávnom nariadení.

Na tajnom plenárnom zasadnutí 29. septembra 1944 prijala SNR uznesenie o vzájomnom vzťahu domáceho a zahraničného odboja. SNR sa v ňom označila za vrcholný orgán domáceho odboja, za orgán, ktorý vedie domáci odboj po stránke zákonodarnej, vládnej a výkonnej v dikcii § 1 nar. č. 1/1944 Zb. nar. SNR. Prezidentovi, vláde a Štátnej rade ako vrcholným revolučným orgánom zahraničného odboja prislúcha vedenie zahraničného odboja a všetky otázky týkajúce sa zastupovania štátu voči spojencom a zahraničiu. Stanovisko československej vlády z 24. septembra považuje SNR za situáciou prekonané a plné moci vládneho delegáta, znamenajúce úplnú superioritu nad domácimi orgánmi za skutočnosť, ktorá sa "... prieči princípu demokraciu a úplne znehodnocuje domáci odboj."¹²⁾

Vládny delegát, minister Němec, prišiel na povstalecké územie 7. októbra. Jeho postavenie na Slovensku precizovalo uznesenie Predsedníctva SNR zo 16. októbra 1944, označené ako zásadné uznesenie o pomere SNR k vládnemu delegátovi. SNR ho považuje za sprostredkovateľa medzi ňou a prezidentom republiky a československou vládou v Londýne, ako aj za sprostredkovateľa medzi SNR a veliteľstvom sovietskych vojsk podľa československo-sovietskej zmluvy. SNR vyhlasuje, že vykonáva a bude vykonávať celú zákonodárnu, vládnu a výkonnú moc na celom území Slovenska.

11) Tamže, s. 574.

12) Tamže, s. 601.

Potiaľto je toto uznesenie Predsedníctva v zhode s plenárnym uznesením SNR z 29. septembra. Teraz navyiac a to je nóvum, SNR vyhlasuje, že túto svoju kompetenciu bude vykonávat "... na celom území Slovenska v jeho predmníchovských hraniciach a to bez ohľadu na to, či jednotlivé časti Slovenska budú oslobodené vlastnými silami alebo spojeneckými armádami."¹³⁾ V tomto zmysle žiada, pokiaľ ide o územie Slovenska o pozmenenie dekrétu prezidenta republiky o vládnom delegátovi. SNR tak obháji-la svoju kompetenciu i v konfrontácii so zástupcom londýnskej vlády a jeho poradcami.

V záujme vyjasnenia vzájomných vzťahov poslala SNR do Londýna politickú delegáciu SNR v zložení, Ursíny, Novomeský a pl. Vesel. Ich úlohou bolo osobne odovzdať prezidentovi a vláde uznesenie SNR z 29. septembra a usilovať sa tieto zásady prebojovať ako základ vzájomnej dohody medzi vládou a SNR. Mali teda i na londýnskej pôde dosiahnuť rešpektovanie právomoci SNR.

Delegácia bola 15. októbra 1944 prijatá prezidentom Benešom. Po in-tanzívnych rokovaníach s ním i vládou sa prezident i vláda "...presved-čili o nevhodnosti "čelného útoku" o potrebe ustúpiť i za cenu straty prestíže, ale organizovane s možnosťou prísť bez komplikácii domov, do-ma sa ujať moci a potom sa uvidí."¹⁴⁾ Výsledok týchto rokovaní bol zhrnutý v uznesení vlády z 23. októbra a v oznámení prezidenta republi-ky dr. Beneša delegácii SNR.

Vláda i Beneš boli prinútení rešpektovať fakty. Museli uznať právo-moc SNR v zmysle jej nar. č. 1/1944 Zb. n. SNR, hoci len ako revolučné provizórium. Vláda akceptovala i stanovisko SNR obnoviť ČSR "ako samo-statný a spoločný štát troch slovanských národov: Čechov, Slovákov a Karpatských Ukrajincov na základe princípu rovného s rovným."¹⁵⁾ Uznala, že ústava z roku 1920 nemože platit v plnom rozsahu. Beneš i keď hájil svoje stanovisko "vedecké, sociologické" ohľadne jednotného českoslo-venského národa, bol donútený vziať na vedomie existenciu slovenského národa. Vplyv SNR sa prejavil i v jeho koncepcii. V porovnaní s moskov-skými rokovaniami z decembra 1943, kde vyhlasoval, že "... nikomu ne-bránim, aby o sebe hovoril, že je Slováč, avšak nedopustím, aby sa pre-hlasovalo, že existuje národ slovenský ...",¹⁶⁾ teraz je "tolerantný": Odmietol "... najmä, že by sa snád malo nariadovať, vnucovať alebo zá-konne predpisovať, že existuje národ československý, ... u nás má byť úplne a poctivo rešpektovaný Slováč (ako národ), Čech (ako národ):"¹⁷⁾ Če-choslovák (ako národ)."¹⁷⁾ Vláda schválila aj dohodu uzavretú 16.októb-

13) Tamže, s. 708.

14) G. H u s á k, Svedectvo o SNP, Bratislava 1969, s. 467.

15) SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 748.

16) Cesta ke květnu, Praha 1965, s. 54.

17) SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 810.

ra 1944 medzi ministrom Němcom, ako vládnym delegátom a SNR o vzájomnej spolupráci. Dekrét o vládnom delegátovi sa mal interpretovať v jej intenciách tak, že vláda prostredníctvom ministra Němca prevezme od vrchného veliteľa sovietskych vojsk správu oslobodeného územia, ktorú odovzdá SNR.

Tak slovenský ľud, ktorí vo svojom heroickom boji odmietol klérofašistický režim slovenského štátu, odmietajúci i čechoslovakistickú ideológiu prvej republiky, donútil jej nositeľov k rešpektovaniu jeho nacionálnej svojbytnosti i k uznaniu právomoci jeho revolučného zastupiteľského orgánu. Bolo to zásluhou predovšetkým KSS, avantgardy robotníckej triedy, ktorá sa v SNP na marxisticko-leninských zásadách zjednotila so sociálno-demokratickou stranou. Aj konferencia závodných výborov v Podbrezovej dokumentuje historické pozitívum tejto národnej epopeje pre slovenskú robotnícku triedu - jej rozchod s reformizmom a partikularizmom. Takto zjednotením posilnená KSS opretá o zväzok s pracujúcim roľníctvom i za podpory antifašistickej buržoázie spolupracujúcej na platforme SNR, dotlačila benešovskú, čechoslovakistickú buržoáziu k uznaniu realít.

Výsledky rokovaní s londýnskou vládou boli prvým krokom k prebojovaniu realizácie zásady rovnoprávnosti vo vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Úsilie o definitívne prebojovanie tohto princípu i nájdenie kvalitatívne novej štátoprávnej úpravy ich vzťahu v obnovenej republike, prebiehalo už v podmienkach postupného oslobodzovania Československa.

2. Pokusy o štátoprávne vyjadrenie princípu "rovný s rovným"

Vybudovanie oslobodenej republiky na zásade rovný s rovným, stalo sa myšlienkou spôsobilou rehabilitovať v slovenskom národnom vedomí československú štátnu ideu. Paralelne s deklarováním tejto zásady a úsilím o prebojovanie jej realizácie zintenzívňovali sa i pokusy o jej konkrétne štátoprávne vyjadrenie.

Jedným z prvých takýchto pokusov bol aj článok českej komunistickéj odbojovej skupiny "Předvoj" v rovnomennom ilegálnom časopise z apríla 1944, v ktorom jednoznačne požaduje pre slovenský ľud "... právo na úplne sebaurčenie, naprostú slobodu až do odtrhnutia, lebo jedina v slobodnom federatívnom štáte vytvorenom dobrovoľným združením slobodných národov sa nám podarí vzťah Čechov a Slovákov skutočne vyriešiť."¹⁸⁾

¹⁸⁾ SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 810.

Riešenie národnostnej otázky v ZSSR bolo príkladom aj pre V. ilegálny ÚV KSS. Ten v správe o vývoji situácie na Slovensku, ktorú priniesol do Moskvy K. Šmidke, dôsledne rozlišoval vo vývoji Slovákov posledných rokov, stránku národnostnú, tj. danosť všetkých formálnych atribútov národa a stránku politickú - reakčný režim slovenského štátu. "Kým dnešná politická línia bude nenávratne rozdupaná a už dnes nemá doma nijakú oporu, vývoj národný sa nedá vrátiť späť do roku 1938 ... a dovŕšiť sa musí slobodou politickou a sociálnou." Dokument formuloval i koncepciu slovenských komunistov v štátoprávnej oblasti; - "najradšej kombinácia so ZSSR, keď ČSR, tak federovaná a socialistická."¹⁹⁾ Takýto záver, predstavoval pre slovenských komunistov bojujúcich za socializmus, optimálny variant národnej budúcnosti vlastného ľudu. Ich štátoprávna koncepcia nebola však ešte detailne rozpracovaná. Svedčí o tom aj výrok Šmidkeho na porade politických poradcov československej vládnej delegácie s predstaviteľmi zahraničného vedenia KSČ v Moskve (29.8.1944), že na Slovensku si predstavujú štátoprávnu úpravu tak, že "...popri autonómii českej (ktorá by zahrňovala všetky české krajiny) by bola autonómia slovenská a autonómia ukrajinská. Zatiaľ čo autonómia česká by mala povahu len administratívne politickú, mali by autonómie slovenská a ukrajinská okrem toho aj povahu národne politickú. To znamená, že Slovensko a Podkarpatská Ukrajina by mali svoje autonómne vlády, české krajiny by však spravovala len centrálna vláda. ... Štát bude treba budovať na troch suverénnych národoch a uznať ich."²⁰⁾ Pokiaľ teda správa ilegálneho ÚV svojou formuláciou vyjadrovala jednoznačne požiadavku federatívneho usporiadania, toto stanovisko Šmidkeho predstavovalo asymetrické usporiadanie na národnostnom princípe, ale skôr na báze politickej autonómie ako federácie.

Koncepcia SNR aj vedenia KSS tesne pred Povstaním bola ešte vo vývoji, v procese svojho vykryštalizovania. To si uvedomil aj K. Gottwald, keď charakterizoval politickú platformu SNR; "... demokratická Československá republika na základe rovnoprávnosti českého a slovenského národa (nie je vylúčené, že na základe federatívnom)."²¹⁾

V priebehu rokovaní so zástupcami SNR, predložil aj Beneš svoj projekt politickej štruktúry republiky. Nebol to však pokus o inštitucionálne vyjadrenie rovnoprávných vzťahov národov Československa. Išlo mu len o administratívno-regionálnu úpravu založenú na decentralizácii zákonodárnej moci a prevedení doterajšej právomoci vlády z centrálného

19) Cit. podľa R. T r e l l a, J. C h o v a n e c, Nové štátoprávne usporiadanie ČSSR, Bratislava 1971, s. 52.

20) Cesta ke květnu, Praha 1965, s.185.

21) Tamže, s. 205.

snemu a vlády republiky do krajinských snemov a krajinských exekutív, reprezentujúcich štyri krajiny; Čechy, Moravu, Slovensko a Podkarpatskú Ukrajinu. Podľa neho tento systém štátnej správy by "... nebol tým, čomu sa bežne hovorí dualizmus alebo federalizmus."²²⁾ Podstata jeho "decentralizácie" bola evidentná. Chcel obísť v podstate SNR ako národný, zákonodarný a vládny orgán a maskovať hegemonne snahy českej buržoázie zdanlivým rešpektovaním Slovákov. Delegácia SNR však odmietla o ňom rokovieť. SNR a tým viac jej delegácia si neosobovala právo rozhodovať o budúcom štátoprávnom postavení Slovenska. Dosiahla dohodu o uznaní právomoci SNR a o vzťahu vládneho delegáta a SNR. Cestou domov ju moskovské vedenie KSČ uistilo o podpore jej stanoviska. Tak mohol L. Novomeský konštatovať: "Z Londýna ani z Moskvy nevezieme domov prirodzene ani centralizmus, ani autonómiu, ani federalizmus, ani dualizmus. Neesieme domov nijakú dohodu a nijakú zmluvu o budúcom štátoprávnom postavení Slovenska. ... Rozhodnutie v tomto smere prislúcha ... len a len oslobodeným národom samotným."²³⁾

Necitlivý vzťah Beneša k Slovákom okrem toho, že dával argumenty ľuďom pre ich protičeskú propagandu, vyvolával u antifasistov nedôveru k myšlienke obnovy ČSR, obavy z nadvlády českej buržoázie. U slovenských komunistov podporoval reminiscencie národnostných hesiel predchádzajúcich ÚV strany. Prejavilo sa to napríklad aj na podbrezovskej konferencii závodných výborov. Právo na sebaurčenie až do odtrhnutia ktoré reklamujú komunisti pre slovenský národ v stretnutí s čechoslovakistickým hegemonizmom vyjadrili aj v rezolúcii zjednocovacieho zjazdu KSS a sociálno-demokratickej strany. "Pevne veríme, ... že nikto nebude si uplatňovať predpráva, ktoré by nútili náš národ hľadať cesty k iným bratským národom." Pre komunistov bola to však iba krajná alternatíva. Verili v dohodu o demokratickom a spravodlivom spoložití s českým národom a vyslovili svoje presvedčenie, že "... čím priateľskejší a vyrovnannejší bude vzťah Slovákov a Čechov, tým pevnejšia bude nová ČSR."²⁴⁾ Ich optimizmus pramenil z reálneho vplyvu pokrokových, najmä komunistických síl v českom politickom tábore.

Na predstavy moskovského vedenia KSČ i slovenských komunistov o štátoprávnom usporiadaní republiky hlboko zapôsobil rozhovor s G. Dimitrovom v Moskve, 6. decembra 1944. Významný predstaviteľ medzinárodného komunistického hnutia bol presvedčený o veľkej budúcnosti Čechov a Slovákov v znovuzriadenom československom štáte. Vyjadril svoj názor, že

22) SNP, Dokumenty, Bratislava 1965, s. 809.

23) Tamže, s. 925.

24) KSS, Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948, Bratislava 1971, s. 40.

"... najlepším riešením pomeru Čechov a Slovákov v oslobodenej ČSR by bolo, aby v Čechách bola česká vláda, aby na Slovensku bola slovenská vláda a aby bola spoločná federatívna vláda československá. Aby bol parlament český a parlament slovenský a okrem toho spoločný parlament československý."²⁵⁾ Takéto federatívne inštitucionálne vyjadrenie je ekvivalentné princípu rovný s rovným v riešení vztahu Čechov a Slovákov, je adekvátne platforme vytvorenej povstaním, pre kvalitatívne novú štátoprávnu úpravu ich vztahu v obnovennej ČSR.

Slovenská národná rada, ktorá permanentne od svojho vzniku deklarovala a prebojovala princíp rovný s rovným, v období SNP ho oficiálne štátoprávne nekonkretizovala. Až v oslobodených Košiciach 4. februára 1945 vo svojom Manifeste, formulovala svoju predstavu úpravy pomeru Čechov a Slovákov v novom Československu. Vyjadrila sa za novú ľudovo-demokratickú republiku, v ktorej starý centralizmus nebude mať miesta a v ktorej pomer Čechov a Slovákov bude upravený "... na základe úplnej rovnosti tak, aby na Slovensku Slováci a v Čechách Česi si spravovali svoje veci, kým ústredný snem a ústredná vláda budú spravovať len spoločné veci jednotného a nedeliteľného štátu."²⁶⁾ Presnejší výklad i keď snáď extenzívnu interpretáciu Manifestu podal L. Novomeský. Jeho inštitucionálna schéma bola nasledovná: "Prezident, ústredná vláda, ústredný snem, slovenská vláda, slovenský snem, česká vláda, český snem, spoločné: zahraničie, vojsko, nespooločné" osveta."²⁷⁾ V jeho koncepcii štátoprávnych vzťahov Čechov a Slovákov sa prejavil hlboký vplyv rozhovoru s G. Dimitrovom na ktorom sa zúčastnil v Moskve. Jej realizácia znamenala takú štátoprávnu úpravu, ktorú na košickej pracovnej konferencii KSS 28. februára - 1. marca 1945 v referáte vyjadril dr. Husák slovami: "Vychádzajúc zo skutočnosti dvoch rovnoprávných národov, želáme si federatívny štát, štát jednotný a spoločný. ... Na Slovensku má mať slovenský národ svoju slovensku demokratickú vládu a svoj slobodne volený parlament, ktorý by rozhodovali o všetkom, čo sa netýka spoločného záujmu oboch národov. O veciach spoločných má rozhodovať spoločná vláda a spoločný parlament. Až do ustanovenia demokraticky volených orgánov, funkciu slovenskej vlády a parlamentu má zastávať Slovenska národná rada, ktorá je nateraz jediná oprávnená hovoriť a rokovať v mene nášho národa."²⁸⁾ I keď v porovnaní s formuláciou L. Novomeského neobjavila sa tu požiadavka vytvorenia samostatných českých národných orgánov,

25) Cesta ke květnu, Praha 1965, s.519.

26) Tamže, s. 487.

27) Cit. podľa R. T r e l l a, J. C h o v a n e c, Nové štátoprávne usporiadanie ČSSR, Bratislava 1971, s. 55.

28) KSS, Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948, Bratislava 1971, s. 83-85.

realizácia tohto návrhu by v podstate znamenala naplnenie štátoprávneho pojmu federácie na národnom princípe.

Tento názor komunistov, formulovaný v referáte G. Husáka si osvojila i SNR. Jej uznesenie z 2. marca 1945 o zásadách postavenia Slovenska v oslobodenej ČSR bolo smernicou pre delegáciu SNR odchádzajúcu na moskovské rokovania o vládnom programe a zložení novej vlády. SNR rovnako ako v povstaleckom období požadovala od prezidenta a vlády uznanie úplnej rovnoprávnosti slovenského a českého národa, potvrdenie už v Londýne dosiahnutej dohody o kompetencii SNR v zmysle § 1 nar. č. 1/1944 Zb. nar. SNR, okrem vecí spoločných, ako i "... záväzný prísľub novej vlády, že budúce ústavné riešenie vzťahu slovenského národa k českému sa uskutoční na základe rovnosti a dohody oboch národov." Uznesenie však v bode treťom a to je nówum, presne formuluje aj - ako vysvetlila tento bod delegácia SNR - "návrh na rozdelenie kompetencie orgánov moci vládnej a výkonnej medzi celoštátne ústredné orgány a SNR - (jej povereníctva)." Taxatívne vypočítava záležitosti, ktoré patria do výlučnej kompetencie povereníctiev SNR i kategórie vecí, ktoré majú patriť do výlučnej posobnosti vlády, ako aj vecí, ktoré považuje "... za čiastočne spoločne, čiastočne prináležajúce do kompetencie ústredných úradov národných pri SNR."²⁹⁾

I keď uznesenie výslovne nehovorí o federácii z jeho ustanovení, z konkrétneho rozdelenia posobnosti vyplýva, že išlo v podstate o federatívne usporiadanie.

3. Moskovské rokovania a VI. kapitola vládného programu

S uznesením z 2. marca prišla delegácia SNR do marcovej Moskvy 1945 roku. SNR je za federatívne riešenie. Taký bol v podstate vo februári 1945 aj názor moskovského vedenia KSČ. Možnosti realizácie ich zámerov i v štátoprávnej sfére boli determinované objektívne existujúcimi vonkajšími i vnútornými podmienkami. Vplývali na ne i medzinárodnopolitické faktory, situácia v protifašistickej koalícii, záujem na povojnovej spolupráci ZSSR so západnými veľmocami. Stalin v rozhovore s Goštvaldom odporúčal "... veľku citlivosť a ohladuplnosť pri riešení slovenskej otázky, ... radil však i rátať s Benešom, dohodnúť sa s ním, akceptovať ho ako prezidenta."³⁰⁾ Aj vnútropolitický reálny pomer síl v triedno-mocenskom zápase v danej etape národnodemokratickej revolúcie si vyžadoval dohodu s buržoáziou. Protirečivosť danej situácie, jej

29) Cesta ke květnu, Praha 1965, s. 367.

30) G. H u s á k, Svedectvo o SNP, Bratislava 1969, s. 567.

dialektiku výstižne vyjadril K. Gottwald: "My sami vládnout nemůžeme a oni sami vládnout také nemůžou. Přitom oni více bez nás jako my bez nich. Zůstává nutnost spolupráce s druhou politickou skupinou, která je ke spolupráci s námi donucená."³¹⁾ Nevyhnutností dohody s benešovskými buržoáznými kruhy, znamenala i nutnost kompromisu v národnostní otázce.

I slova G. Dimitrova, které povedal k problematice štátoprávní úpravy třeba zaradiť do kontextu jeho rozhovoru s československými komunistami. Povedal, "že prezident ČSR už z důvodů kontinuity bude dr. Beneš ... Otázku sovietské ČSR nestavět. ... Češi a Slováci se musí na cestu sovietské moci dopracovat sami vlastním vývojem. A také my musíme národy k socialismu a k sovietské moci připravovat systematickou přípravou politickou, ideologickou. Na to má okrem iného služební blok a spolupráce s demokratickými živly." Uvedomením si týchto faktorov lepšie vynikne i podmienenosť jeho myšlienky o štátoprávní úprave ČSR. "Najlepšími řešením ... by bylo ..."³²⁾

S touto historickou realitou stretla sa i delegácia SNR i uznesenie, ktoré predložila prezidentovi a zástupcom všetkých českých politických strán zúčastňujúcich sa na rokovaníach o vládnom programe. Predstavitelia národnosocialistickej a ľudskej strany reagovali pobúrene. Obvinili SNR, že chce urobiť z ČSR dvojštátie, resp. dualizmus. Nevzdali sa svojho šovinistického postoja v slovenskej otázke. Na jeseň 1944 boli nútení ustúpiť, vziať na vedomie samobytnosť slovenského národa, uznať postavenie SNR. Svoj vnútorný postoj však nezmenili. V nových podmienkach sa snažili odsunúť definitívne riešenie, neprijíajť pevné záväzky.

Aj moskovské vedenie KSČ muselo rátať so skutočnosťou. Gottwald "... chcel dohodu s Benešom, zmiernoval požiadavky strany v iných otázkach, hľadal prijateľné riešenie i v slovenskej. ... Nechcel už ani len nastoliť federatívne riešenie, jednak sa obával roztržky s benešovskými kruhmi, jednak sa domnieval, že by takéto stanovisko KSČ zneužili benešovské kruhy na nacionalistickú agitáciu proti strane v masách českého ľudu. Komunistickí členovia delegácie SNR ustúpili, ale "... žiadali jasný konštitučný záväzok vlády a politických strán, že daný stav bude zabezpečený aj v novej ústave."³³⁾

Tak sa podkladom oficiálnych moskovských rokovaní stal aj v slovenskej otázke resp. v pomere česko-slovenskom, návrh delegácie KSČ formulovaný v VI. kapitole vládneho programu. Aj delegácia SNR súhlasila s touto kapitolou, ktorá bola vyjadrením štyroch bodov, ... ktoré formuloval Gottwald: 1. uznanie samobytnosti, 2. uznanie právomoci SNR,

31) KSS, Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948, Bratislava 1971, s. 147.

32) Cit. podľa G. H u s á k, Svedectvo o SNP, Bratislava 1969, s. 552

33) Tamže, s. 597.

3. uznanie tvorenia slovenských vojenských útvarov a 4. prísľub, že to všetko nie je provizórne, že je to stav trvalý, ktorý bude neskoršie konštitučne vyjadrený."³⁴⁾ Národní socialisti a lidovci však naďalej trvali na čechoslovakistickom stanovisku. Ústupok delegácie SNR od uznesenia z 2. marca povzbudil ich v názore, že "... ak niečo zľavili, možu zľaviť ešte viac."³⁵⁾ Navrhnutému textu odporovali pod zámienkou, že smeruje k súštatiu. Ponúkali Slovákom "... štát jednotný, jednotný nie na výpoveď, ale uzatvorenie spoločného zväzku na veky..." Slováci pre nich nie sú, ale len "... v štátnej jednote chcú byť národom svojbytným - to musí byť upravené. ... Trvalá úprava však nemôže byť predmetom dnešného nášho rokovania."³⁶⁾ To sú slová Stránskeho, ktorý sa na rokovaníach stal najväčším obhajcom prvej vety Ústavy z roku 1920: "My národ československý. Slov, ktoré povedal najväčší básnik slovenský Hviezdoslav a najväčší spisovateľ český Jirásek."³⁷⁾ "Vykonštruoval si krkolomný argument, že priznať Slovákom samotným rozhodovať o svojom osude by znamenalo narušovať demokratické práva českého národa. Nezniesol myšlienku, že by mohol zaviniť "majorizovanie" českého národa, keby uznal Slovákov za somobytný národ. Bránila mu v tom dokonca i "komunistická myšlienka zľudovenia". "rešpekt k vôle ľudu"! ako povedal."³⁸⁾

25. marca predložili národní socialisti nový návrh kapitoly šiestej. Jeho podstatu odhalil sám Stránsky. Návrh bol výrazom ich želania, "... aby bolo zrejmé, že terajší stav vecí na Slovensku je provizórny, vyplynúvši zo slovenskej revolúcie ... štátna úprava nová bude taká, ako to rozhodne český národ a slovenský národ spoločne po oslobodení."³⁹⁾

To bolo však v zásadnom rozpore s návrhom KSČ i stanoviskom SNR. Vyjadril to i Kopecký, ktorý povedal, že "... to čo je na Slovensku, nie je púhe provizórium, ... ale, že to je základ nového, že je to základ pre trvalé riešenie."⁴⁰⁾ Návrh národných socialistov bol neprijateľný i pre delegáciu SNR. G. Husák, ktorý predniesol stanovisko delegácie SNR, to vyjadril slovami: "... my chceme, aby tu bol pevný konštitučný prísľub novej vlády, že sa nejedná o dočasný slub, ale o pevnú líniu československej politiky."⁴¹⁾

Tento zhodný postup delegácie SNR i delegácie KSČ prinútil národných socialistov k opusteniu svojho návrhu a k vysloveniu súhlasu s návrhom KSČ. Snažili sa ho však oslabiť novou formuláciou. Tým ale dokumentova-

34) Cesta ke květnu, Praha 1965, s. 413.

35) Tamže, s. 414.

36) Tamže, s. 413.

37) Tamže, s. 413.

38) B. L a s t o v i č k a, V Londýně za války, Praha 1961, s. 520.

39) Cesta ke květnu, Praha 1965, s. 426.

40) Cesta ke květnu, Praha 1965, s. 428.

41) Tamže, s. 429.

li svoju čechoslovakistickú líniu, pretože sa snažili, aby sa týmito zmenami povedalo, "... že vláda nie je kompetentná, aby prepožičiavala Slovákom národnú svojbytnosť."⁴²⁾ Usilovali sa označiť SNR nie za "legitímnu", ale len za "revolučnú predstaviteľku". Generálny útok však viedli proti poslednému odseku, vágnošou formulácie ktorého sa pokúšali relativizovať hodnotu konštitučného príslubu vlády.

Delegácia SNR po porade prehliadla tieto manévry a trvala na pôvodnom návrhu KSČ. Predložila však nový návrh posledného odseku. Trvala na princípoch, na jasnom konštitučnom záväzku vlády. Budúce rozdelenie kompetencie ponechala na dohodu legitímnych zástupcov slovenského a českého národa.

Národní socialisti však odmietli tento návrh a opustili rokovanie. Ich pozícia nebola však taká silná, aby presadili vlastný názor. "SNR dala nedvojzmyselne najavo, že v otázke konštitučných záväzkov vlády o novom postavení Slovenska sa ďalej ustupovať nebude. Delegácia KSČ bola so stanoviskom SNR úplne solidárna. Nový návrh SNR bolo možné alebo prijať alebo rokovania rozbiť. Benešovské kruhy kapitulovali. ... Obhajovali šovinistické stanovisko skutočne do "poslednej chvíle". Neobhájili ho ..."⁴³⁾ 26. marca 1945 oznámili, že "... po novej porade národno-sociálna skupina prijíma konečnú formuláciu, ako ju navrhla SNR, pri čom sú nám hlavne smerodajné vysvetlenia so slovenskej strany, že sa tým v meritu nijako nepredbieha konečná dohoda Čechov so Slovákami až bude oslobodená Československá republika."⁴⁴⁾ Tak bola dosiahnutá dohoda o VI. kapitole vládneho programu.

Ako hodnotiť zo štátoprávneho hľadiska túto kapitolu, nesprávne označenú ako "Magnu chartu" slovenského národa? Zásluhou pevnej jednoty medzi delegáciou KSČ a delegáciou SNR sa dosiahlo uznanie toho, že stav ktorý vznikol SNP sa stal základom budúceho ústavného riešenia. Zároveň treba povedať, že to bol kompromis medzi tendenciou riešiť vzťah Čechov a Slovákov na federatívnom princípe a úsilím čechoslovakistov, budovať republiku na koncepcii jednotného československého národa.

Bol to však významný kompromis. Rovnako ako v iných kapitolách i v kapitole šiestej Košický vládny program zakotvoval výdobytky národnej a demokratickej revolúcie. Otváral cestu pre jej ďalší vývoj, pre jej prerastanie v revolúciu socialistickú i pre tejto revolúci zodpovedajúcu štátoprávnu úpravu vzťahov Čechov a Slovákov. Bolo to prebojovanie principiálneho riešenia ich vzťahu, bez formulovania konkrétneho štátoprávneho usporiadania Československa.

42) Tamže, s. 432.

43) G. H u s á k, Svedectvo o SNP, Bratislava 1969, s. 599.

44) Cesta ke květnu, Praha 1965, s. 438.

Jeho "... formulácia v otázke postavenia slovenských národných orgánov - možno povedať v slovenskej otázke vôbec - v konečnom dôsledku ne-
utvárala bariéru pre náš budúci vývin v smere federatívneho usporiada-
nia."⁴⁵⁾ Jeho formulácie však posilňovali inú tendenciu. Štátoprávne
usporiadanie bolo odsunuté do rámca politických dohôd, ktoré mali pri-
pravovať budúce ústavné riešenie. I keď tu boli určité federatívne prvky
z ich rozvíjaním počítala len slovenská povstalecká politická reprezen-
tácia. "Otázka československého vzťahu v štátoprávnej sfére sa zúžila na
vzťah - "Slovenská národná rada-ústredná vláda", čo vytvorilo základ
pre budovanie asymetrického usporiadania, ktoré sa postupne dôsledne
uplatňovalo v celom spoločenskom a politickom živote."⁴⁶⁾

II. OD KOŠICKÉHO VLÁDNEHO PROGRAMU PO BUDOVATELSKÝ PROGRAM

1. Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov v košickom období národnodemokratickej revolúcie

Slovenská národná rada na základe svojho nar. č. 1/1944 Zb. nar. SNR,
vykonávala aj v košickom období na Slovensku zákonodárnu, vládnu a vý-
konnú moc. Jej právomoc rovnako ako v povstaleckom období, naďalej bola
"... pôvodná, výlučná a neobmedzená."⁴⁷⁾ Nariadením č. 30/1945 Zb. nar.
SNR, prestal platiť § 1 jej nariadenia č. 1/1944 Zb. n. SNR. Slovenská
národná rada vykonávala teraz na Slovensku zákonodernú právomoc, okrem
vecí celoštátnej povahy. Jej právomoc bola síce naďalej pôvodná, ale
stratila svoju výlučnosť a neobmedzenosť.

Zákonodárnu moc vo veciach celoštátnych vykonával prezident republi-
ky po dohode so SNR. K priznaniu celoštátnej povahy niektorej veci bola
potrebná dohoda vlády a Predsedníctva SNR. Účasť SNR pri tvorbe celo-
štátnych zákonov v zmysle uznesenia Predsedníctva SNR z 18. apríla bola
zabezpečená tým, že dekréty prezidenty republiky v spoločných veciach
schvaľovalo plénum SNR. Jeho súhlasný prejav vôle s osnovou dekrétu bol
podmienkou pre vznik dekrétu prezidenta republiky, ktorý bol v tomto
období formou normy celoštátneho zákonodarného charakteru. SNR teda
v tomto období vystupovala pri tvorbe celoštátnych zákonov ako činiteľ

45) R. T r e l l a, J. C h o v a n e c, Nové štátoprávne usporiadanie
ČSSR, Bratislava 1971, s.58.

46) V. P l e v z a, Československá štátnosť a slovenská otázka v po-
litike KSČ, Bratislava 1971, s.177-178.

47) S. M a t o u š e k, Slovenské národné orgány, Bratislava 1960.
s. 202.

rovnoprávny a rovnocenný. V regionálnych, slovenských veciach mala SNR výlučnú právomoc.

V oblasti exekutívy, vládna a výkonna moc bola naďalej koncentrovaná v rukách SNR, presnejšie jej Zboru povereníkov. Povereníctva plnili nariadenia SNR i dekréty prezidenta republiky, teda celoštátne zákony. Vo výlučnej kompetencii ústrednej vlády boli len rezorty - zahraničných vecí, zahraničného obchodu a národnej obrany. V týchto ministerstvách boli slovenské národné záujmy zabezpečené inštitúciou štátnych tajomníkov, pri zakotvení princípu alternácie, tj. ak bol ministrom Čech, štátnym tajomníkom bol Slovák a naopak. (Úst. dekrét č. 1/1945 Zb., o novej organizácii vlády a ministerstev v dobe prechodnej.) Štátni tajomníci mali politický štatút plnoprávných členov vlády. Na Slovensku bol Zbor povereníkov najvyšším orgánom vládnej a výkonnej moci.

Rozdelenie kompetencie nebolo ešte ani taxatívne ani demonštratívne určené. Rovnako ako vládny program i toto nariadenie SNR to ponechalo na dohodu, teraz už konkrétne určených orgánov - Predsedníctva SNR a ústrednej vlády. Takáto úprava obsahovala potenciálne možnosť kompetenčného konfliktu, ktorý sa aktivizoval v súvislosti s dekrétom prezidenta č.5/1945 Sb., o národných správach.⁴⁸⁾ To len zintenzívnilo potrebu vymedziť kompetenciu slovenských národných orgánov i precizovať vzťah medzi povereníctvami a ministerstvami.

Právny stav, ktorý sa vytvoril na základe nariadenia SNR č. 30/1945 Zb.nar. SNR, posilňoval federatívne prvky obsiahnuté v kapitole šiestej vládneho programu. Ďalší vývin však viedol k posilňovaniu asymetrických prvkov na účet federatívnych.

Česká národná rada, možný partner slovenských národných orgánov pre symetrické usporiadanie, bola po príchode vlády do Prahy zrušená. Krajiniské Národné výbory zriadené podľa vl. nar.č.4/1945 Sb. v českých krajinách boli len územno-správnymi orgánmi. Celoštátna vláda suplovala funkciu českého národného vládneho a výkonného orgánu. Bola tu tak určitá anomália, keď slovenský minister, ako člen ústrednej vlády, ktorá plnila aj funkciu českej národnej vlády, "... mal v českých krajinách vládnu a výkonnú moc, ale na Slovensku nie, pretože tu túto moc uskutočňovala SNR prostredníctvom Zboru povereníkov."⁴⁹⁾

48) Por. V a r t í k o v á M., Revue dějin socializmu 1/1969, s. 77.

49) Cesta ke květnu, Praha 1965, s. 685.

2. Prvá pražská dohoda

Slovenskí komunisti pre riešenie spomenutej anomálie i pre dôsledné uplatnenie v štátoprávnych reláciách princípu rovný s rovným navrhovali vytvorenie českých zákonodarných a vládnych orgánov.⁵⁰⁾ Týmto názorom korešpondovalo i stanovisko SNR, ktorá na zasadnutí svojho pléna prijala 26. mája 1945 návrh na riešenie česko-slovenského pomeru.⁵¹⁾

Tento návrh SNR bol v súlade s jej Manifestom zo 4. februára 1945, aj s jej usnesením z 2. marca 1945. V porovnaní s týmito dokumentmi išiel však ďalej. Požadoval symetrické usporiadanie. V článku treťom určoval nasledovnú štruktúru orgánov republiky: "ČSR má jednu hlavu štátu, československý snem, a československú vládu, slovenský snem a slovenskú vládu, český snem a českú vládu. Do ústavodarného usporiadania vecí zákonodarnú a vládnu moc na Slovensku vykonáva SNR."⁵²⁾ V článku IV. návrh vymedzil zákonodarnú pôsobnosť československého snemu a v článku V. kompetenciu československej vlády. Bol to teda návrh na federatívne usporiadanie republiky na národnom princípe. Návrh na zásade pevnej, jednotnej a nedeliteľnej ČSR (čl. I). Republika sa nemala skladať z dvoch štátoprávnych celkov, štát mal byť iba jeden. Národné orgány nemali byť nositeľmi štátnej suverenity českej a slovenskej, ale národnej suverenity. Spoločné ústredné orgány - Národné zhromaždenie, prezident a československá vláda - mali byť nositeľmi štátnej suverenity českého a slovenského národa.

Návrh vyjadroval stanovisko SNR i KSS pre rokovania o kompetenčných otázkach s vládou, ktorá vytvorila pre otázky ústavnoprávneho postavenia Slovenska ministerskú komisiu. Do rokovania s Predsedníctvom SNR však nevypracovala žiadny návrh. Vedenie KSČ zaujalo však inú pozíciu pre rokovania ako vedenie KSS. Svoju líniu potom presadilo Predsedníctvom ÚV KSČ aj na spoločnom zasadnutí s Predsedníctvom ÚV KSS. Výsledkom spoločného zasadnutia z 31. mája, bolo uznesenie v ktorom sa konštatovalo, že štátoprávne otázky obsiahnuté v návrhu SNR nie sú na programe dňa, nie je ich možné meritórne riešiť na rokovaní vlády a SNR. Treba sa obmedziť, resp. sústrediť, "... len na vyjasnenie otázok kompetencie vlády a SNR."⁵³⁾ Tak sa zabezpečil spoločný postup slovenských a českých komunistov pre rokovanie o týchto dôležitých otázkach.

Základom rokovaní SNR a vlády 31. mája sa stal návrh SNR s 26. mája 1945. Predseda SNR dr. Lettrich sa vyslovil za vznik rovnoprávneho partnera SNR na českej strane.⁵⁴⁾ Národní socialisti, lidovci a pravíčoví

50) Napr. L. Novomeský v Pravde, 27. máj 1945: "...aby takisto ako slovenský národ i český národ mal svoj zákonodarný a vládny orgán. Spoločné veci bude vybavovať spoločná ústredná vláda a spoločný snem."

51) Por. Prve kroky po oslobodení, Bratislava 1970, s. 215-217.

52) Tamže, s. 215.

53) M. V a t í k o v á, Revue dějin socialismu 1/1969, s. 78-79.

54) Prve kroky po oslobodení, Bratislava 1970, s. 202.

sociálny demokrat Majer však odmietali i obmedzené preraktovanie slovenskej otázky, tj. redukovanie vzťahu Čechov a Slovákov iba na vzťah - slovenské národné orgány - ústredné orgány. Ich úsilie smerovalo na degradovanie tejto otázky na problém administratívno-teritoriálny. Žiadali, aby sa vychádzalo z dekrétu prezidenta republiky o národných výboroch, ktorý počítal s krajinými národnými výbormi. Postavili sa za tri celky s krajinými národnými výbormi.⁵⁵⁾

Proti ich návrhom vystúpili zástupcovia KSČ a KSS. Ich stanovisko sa stalo rozhodujúcim a fakticky predstavoval určitú výslednicu vzájomného pôsobenia protichodných názorov reprezentantov konkurujúcej si českej a slovenskej buržoázie v riešení slovenskej otázky. K. Gottwald dôsledne odmietol pokusy o administratívno-teritoriálny trializmus, ako úsilie, ktoré "... nezodpovedá koncepcii o dvoch národoch...", s cieľom, "... aby sa tým SNR stlačila na úroveň púheho administratívneho orgánu a postavila sa na úroveň Krajinským národným výborom."⁵⁶⁾

Prívrženci krajinského zriadenia na Slovensku sa pokúšali ešte skryte presadiť svoj zámer. Súhlasili so zákonodarnou právomocou SNR, ale žiadali ju i pre Krajinské národné výbory v Čechách a na Morave.⁵⁷⁾ I tento manéver bol spoločným postupom predstaviteľov KSČ a KSS likvidovaný. Rokovanie prijalo uznesenie, v ktorom požadovalo, aby vláda prehlásila, že SNR je samostatným, zákonodarným orgánom, ktorému sa krajinské národné výbory nijako nevyrovnajú. Uznesenie bolo prijaté i s klauzulou, že sa "...tým neprejudikuje neskorší vývoj ani konečná dohoda o ústavnoprávnom postavení republiky."⁵⁸⁾

Rokovania sa potom koncentrovali a riešenie vzťahu Čechov a Slovákov, kontinuitne s vládny programom i zo spoločným zasadnutím vedení KSČ a KSS obmedzilo, na kompetenčné otázky, na určenie kategórie spoločných vecí, tj. na článok IV. až VIII. návrhu Slovenskej národnej rady.⁵⁹⁾

Výsledkom rokovaní bola dohoda medzi vládou ČSR a Predsedníctvom SNR zo dňa 2. VI. 1945. Dohoda mala osem článkov a známa je ako tzv. I-pražská dohoda.⁶⁰⁾ Jej druhý článok demonštratívne a pomerne široko vymedzil pojem spoločných vecí, v ktorých až do ustanovenia Dočasného národného zhromaždenia vykonával na celom území republiky zákonodarnú moc prezident dekrétmi, na návrh vlády a po dohode so SNR. Až do ustanovenia Dočasného národného zhromaždenia, 28. októbra 1945, pôsobila SNR ako činiteľ zúčastňujúci sa celoštátnej normotvorby. Túto svoju funkciu

55) Tamže, s. 203.

56) Tamže, s. 204.

57) Tamže, s. 206.

58) Tamže, s. 208.

59) Por. Prvé kroky po oslobodení, Bratislava 1970, s. 208-228.

60) Por. tamže, s. 228-230.

vykonávača prostredníctvom slovenských členov vlády, ktorí boli uznesením pléna SNR z 5. júna 1945 splnomocnení vysloviť v mene a za SNR súhlas s dekrétmi prezidenta vo veciach celoštátneho zákonodarstva. Slovenskí členovia československej vlády museli však byť pri udeľovaní súhlasu jednomyseľní a mali informovať včas SNR a vyžiadať si jej mienku, ktorá bola pre nich záväzná.⁶¹⁾

Výlučná zákonodarná právomoc SNR bola vymedzená negatívne, t.j. do jej kompetencie patrili všetky veci, ktoré neboli vymedzené v pojme celoštátnych vecí. V oblasti exekutívy bol Zbor povereníkov na základe tejto dohody, výkonným orgánom SNR i vlády. V dôsledku toho sa stal ako zbor, politicky zodpovední príslušným rezortným ministrom. Zbor povereníkov i jednotlivých povereníkov, menovala a odvolávala SNR a u nej bolo naďalej ťažisko zodpovednosti Zboru povereníkov. Jednotliví povereníci neboli však zodpovední príslušným rezortným ministrom.

Po prijatí I. pražskej dohody, v jej intenciách dochádzalo k uzatváraniu tzv. rezortných dohôd, ktorými sa rozdeľovala právomoc medzi rezortnými ministerstvami a poverenictvami.⁶²⁾ Okrem vecí, ktoré boli v týchto dohodách vyhradené príslušnému ministerstvu, boli poverenictva na Slovensku naďalej konečnou administratívnou inštanciou. Vo všetkých personálnych otázkach bola naďalej príslušná Slovenská národná rada.

Prvou pražskou dohodou sa upevnilo asymetrické štátoprávne usporiadanie republiky. Z hľadiska formy štátneho zriadenia možno povedať, že išlo o politickú autonómiu so značnými federatívnymi prvkami.

Konštituovaním Dočasného národného zhromaždenia prestala byť SNR činiteľom ústrednej zákonodarnej moci. Ústavný dekrét prezidenta č. 47/1945 Sb., zamedzoval majorizácií slovenského národa, reprezentovaného poslancami v Dočasnom národnom zhromaždení tým, že požadoval vo veciach štátoprávneho postavenia Slovenska okrem kvalifikovaného kvóra, obligatórne súhlas absolútnej väčšiny poslancov reprezentujúcich Slovensko.

3. Objektívne podmienky prerastania národnodemokratickej revolúcie - determinanty štátoprávneho aspektu riešenia vzťahov Čechov a Slovákov

Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov bolo komponentom rozvíjajúcej sa národnodemokratickej revolúcie a vývoj pomeru triednych síl v jej prerastaní bol hlavným determinantom konkrétneho štátoprávneho riešenia ich vzťahu.

61) Por. M. K v e t k o, Dohody o štátoprávnom usporiadaní Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti, Bratislava 1947, s. 44-45.

62) E. R á k o š, Š. R u d o h r a d s k ý, Slovenské národné orgány 1943-1968, Bratislava 1973, s. 100.

rastaní bol hlavným determinantom konkrétneho štátoprávneho riešenia ich vzťahu.

Komplikácie spôsobovala rozdielnosť až protirečivosť podmienok v národno-politických pospolitostiach v ktorých sa táto revolúcia rozvíjala v československých reláciách. Agrárny charakter ekonomiky Slovenska, tomu zodpovedajúca sociálno-triedna štruktúra s prevahou roľníckeho obyvateľstva a jemu vlastnou -v dôsledku predchádzajúceho vývoja vo vykoristovateľských spoločensko-ekonomických formáciách - kultúrnou vzdelanostnou i politickou úrovňou, so silným vplyvom reakčného kléru, to boli špecifiká slovenskej národnej society.⁶³⁾ Boli to i momenty, ktoré v pulzujúcom národnom organizme spôsobovali možnosť extrémnych výkyvov. Po revolučnej povstaleckej a košickej amplitúde, vyvolávali nebezpečie, že ak táto revolučná vlna nebude mať dostatok podnetov pre ďalšie stupňovanie prípadne konsolidovanie, môže prejsť cez stagnáciu až k minusovej polarite a Slovensko sa môže stať brzdou revolúcie.

Výrazne odlišný bol charakter českej národnej pospolitosti. S väčšinou politicky vyspelej robotníckej triedy v sociálno-triednej štruktúre a s prevahou stredných hospodárstiev v roľníckych vrstvách spoločností, ktorých požiadavky v podstate uspokojovala prvá etapa pozemkovej reformy, tj. konfiškácia pôdy nepriateľov a zradcov. V takýchto odlišných podmienkach viedli slovenskí a českí komunisti svoj zápas o vedenie národa.

Slovenské špecifiká si vyžadovali radikálnejší postup. Impulzmi pre ďalší revolučný pohyb, pripravovaným úderom proti reakcii i proti pravicovej orientácii Demokratickej strany po jej zjazde v júli 1945, mali byť, všeobecná pozemková reforma, pevný kurz proti katolíckej hierarchii⁶⁴⁾ ako aj úsilie, aby voľby na zjazd národných výborov, novej SNR a Dočasného národného zhromaždenia neprebiehali podľa parity, ale "...podľa existujúceho zloženia revolučných okresných národných výborov,..."⁶⁵⁾ v ktorých mali prevahu komunisti. Túto líniu vytýčilo Predsedníctvo ÚV KSS 13.júla 1945. Povstalecké vedenie strany v záujme rozvoja revolúcie na Slovensku požadovalo aj odkazu SNP, zásade rovnoprávnosti, adekvátne štátoprávne vyjadrenie riešenia vzťahu Čechov a Slovákov. Takýto postup v riešení národnostnej otázky i jej štátoprávneho

63) "Na Slovensku 56% obyvateľstva sa skladá z roľníkov, 19 % pracuje v priemysle+. KSS, Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948, Bratislava 1971, s.267. Podrobnejšie údaje o sociálno-triednej štruktúre - V. J a r o š o v á, O. J a r o š, Slovenské robotníctvo v boji o moc, 1944-1948, Bratislava 1965, s. 64-68.

64) V. J a r o š o v á, O. J a r o š, Slovenské robotníctvo v boji o moc, 1944-1948, Bratislava 1965, s. 91.

65) V. J a r o š o v á, O. J a r o š, Slovenské robotníctvo v boji o moc, 1944-1948, Bratislava 1965, s. 96.

aspektu, bol v súlade a podporoval na Slovensku dosiahnutie základného strategického cieľa robotníckej triedy - víťazstvo socialistickej revolúcie. Parafrázujúc myšlienky správy V. ilegálneho ÚV KSS. O vývoji situácie na Slovensku, ktorú priniesol Šmidke v auguste 1944 do Moskvy, išlo vedeniu strany o národnodemokratické opatrenia pre zabezpečenie slobody v oblasti politickej a sociálnej, ktoré mali dovršiť vývoj národný, pri jeho kvalitatívne novej úrovni zodpovedajúcim štátoprávnym vyjadrením.

Slovenský ľud sa v povstaní spontánne prihlásil k bratskému zväzku s českým národom v ČSR. Revolučný pohyb prebiehal v jeho dimenziách a jeho dynamika v slovenskom prostredí sa musela synchronizovať s dynamikou revolučného pohybu v sociálne-triednom a politicky odlišnom českom prostredí v záujme úspešného vybojovania zápasu komunistov o vedenie československej spoločnosti.

Vplyvný spojenec KSČ v národnooslobodzovacom boji, česká protifašistická, nacionalistická buržoázia, bola teraz konkurentom v boji o národnú hegemoniu, o získanie väčšiny národa, vo vedomí, ktorého bola silne zakorenená idea československej národnej jednoty i presvedčenie, že Slováci povstaním odčinovali len krivdy, ktoré "spáchali" na republike. Nedokázali pochopiť, že odčinovali - ako povedal L. Novomeský - len sami seba a tiež dôsledky chýb českej buržoáznej politiky.

Požiadavka federatívneho usporiadania republiky bola teda v slovenských podmienkach postulátom umožňujúcim komplexne s riešením ďalších otázok prerastania národnodemokratickej revolúcie, priblíženie socialistických perspektív. V českých reláciách by pôsobila práve opačne; prispela by k oslabeniu pozícií KSČ. Bol to teda začarovaný kruh, ktorý sa za situácie, keď sa buržoázia podielala na moci len ťažko dal prekonať.

Vedenie KSS na moskovských rokovaníach i na spoločnom zasadnutí Predsedníctiev ÚV KSČ a KSS v máji 1945, ustúpilo od požiadavky federatívneho usporiadania. Povstalecké Slovensko tým prispelo k posilneniu národnodemokratického revolučného pohybu v českých krajinách, od ktorých vzhľadom na ich ľudský a hospodársky potenciál v celoštátnych reláciách, predovšetkým závisel osud revolúcie v Československu. Prispôbením sa hlavnému faktoru revolúcie, stratilo však revolučné hnutie na Slovensku značnú časť svojej energie. To umožnilo vzhľadom na jeho špecifiká, uchytenie sa a aktivizáciu politickej reakcie.⁶⁶⁾ Mechanické porovnávanie s českými podmienkami, ktoré znamenalo ignorovanie slovenských špecifik, viedlo potom aj v dôsledku subjektívnych informácií k stanoveniu a preceňovaniu tézy o zaostávaní revolučného vývoja na

66) Por. Tamže, s.90-96.

Slovensku. V dôsledku toho došlo k ďalšiemu podriaďovaniu politiky KSS, línií KSČ. Stalo sa tak na spoločnom zasadnutí vedení sesterských strán 17.-18. júla 1945 v Prahe. V intenciách uznesenia tohto zasadnutia prišlo v auguste 1945 na Žilinskej konferencii ku kádrovým zmenám vo vedení KSS. Po výmene povstaleckého vedenia sa rovnako ako v českom i v slovenskom Národnom fronte prijal princíp parity pre voľby do Dočasného národného zhromaždenia,⁶⁷⁾ a "...problém generálnej pozemkovej reformy sa dostal na vedľajšiu koľaj"⁶⁸⁾ V riešení štátoprávneho aspektu národnostnej otázky sa Žilinská konferencia orientovala na upevnenie štátnej jednoty.⁶⁹⁾

Nové vedenie KSS na čele s V.Širokým pre ktorého osobne je symptomatická, v dôsledku vynúteného politického vákua, priama neúčast pri zrode a činnosti povstaleckých slovenských národných orgánov, aj v dôsledku neprepracovanosti marxistickoleninského učenia o národnostnej otázke na osobitné československé pomery, podceňovalo štátoprávnu stránku riešenia nacionálnej otázky. Sústredilo sa predovšetkým na sociálno-ekonomický moment tohto zložitého problému, ktorý bol síce veľmi dôležitým, ale zďaleka nie jediným. Mal však svoj veľký význam, prispieval k zlepšeniu sociálno-triednej štruktúry v prospech robotníckej triedy. Bol predpokladom pre zvyšovanie vzdelanostnej a kultúrnej úrovne, pre rozvoj politického triedneho vedomia. Komplexne tieto činitele umožňovali prekonať kultúrnu a politickú zaostalosť, ktorá bola výsledkom a súčasným prostriedkom pre posilnenie buržoázneho triedneho panstva. Program industrializácie Slovenska, ktorého prvá etapa sa začínala uskutočňovať, bol rozvinutím v nových podmienkach myšlienok plánu hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska z roku 1937. Jeho realizácia bola materiálnou podmienkou pre vyrovnanie Slovenska s českými krajinami. Bola súčasťou boja "... o vedomie národa, o tú jeho časť, ktorej vedomie zaostávalo za skutočnosťou, za veľkými politickými premenami."⁷⁰⁾ Rovnako ako jeho ideový predchodca z roku 1937 aj program industrializácie preferoval ekonomický aspekt riešenia vzťahu Čechov a Slovákov. Prinášal však už i určité štátoprávne prvky jeho vyjadrenia.

Pre zachovanie jednoty revolučného procesu v československom celku, bolo dôležité rešpektovať špecifiká jeho častí, osobitosti Slovenska a českých krajín. Nájsť takýto postup vo vzťahoch Čechov a Slovákov vyžadovala aj potreba eliminovať čechoslovakizmus a ľudácky separatizmus,

67) KSS, Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948, Bratislava 1971, s. 257-258.

68) S. C a m b e l, Slovenská agrárna otázka 1944-1948, Bratislava 1972, s. 150.

69) KSS, Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948, Bratislava 1971, s. 242.

70) M. V a r t í k o v á, Roky rozhodnutia, Bratislava 1962, s. 125.

ako nebezpečenstvá pre nové riešenie ich vzťahu. Prevedenie programu industrializácie Slovenska posilňovalo demokratickú časť slovenskej verejnosti, paralyzovalo nebezpečie oživovania novoľudáctva a tým bralo i argumenty čechoslovakistickému hegemonializmu. Napomáhalo k ich rovnoprávnosti v ekonomickej sfére a stávalo sa materiálnym prameňom rovnoprávneho štátoprávneho vyjadrenia ich vzťahu. Štátoprávny aspekt, ako organický komponent komplexného riešenia vzťahu Čechov a Slovákov, mal tiež prispieť k zoslabeniu argumentov slovenskej reakcie i k vylúčeniu možnosti, aby "... v ktorejkoľvek vrstve slovenského národa sa mohlo hoci len zatajane s uznaním spomínať na časy slovenskej "samostatnosti" a "štátnosti".⁷¹⁾

I komunisti, ktorým išlo o nové Slovensko, museli vyvodzovať dôsledky zo závažnosti štátoprávnej stránky riešenia vzťahu Čechov a Slovákov a vyjadriť tieto momenty vo svojom volebnom programe. Vzhľadom na rozdielnosť politického pôsobenia tohto aspektu v českých a slovenských podmienkach hľadali líniu, ktorá by zabezpečovala úspešný priebeh revolúcie v oboch národných pospolitostiach. Túto líniu vyjadril akcentujúc i štátoprávny aspekt, K. Gottwald na VIII. zjazde KSČ. Jeho logická konštrukcia vychádzajúca "... z prostej skutočnosti, že Slováci sú osobitným, sbojbytným, prosto vlastným národom..." a z nej vyplývajúcej nutnosti budovať republiku ako štát dvoch rovnoprávných národov, bola dovriešená úsudkom o správnosti záverov, ktoré sa vyvodili z týchto premís. V jeho interpretácii to boli "... tie špeciálne administratívne, právne a legislatívne úpravy, ku ktorým na Slovensku došlo podľa Košického vládného programu a ktoré majú byť vo svojej podstate zakotvené v novej ústave Československej republiky."⁷²⁾

Aj predvolebný program KSS zdorazňoval, že strana sa bude "...usilovať o to, aby sa vtelili do novej ústavy vo vládnom programe proklamované zásady o štátoprávnom vzťahu Čechov a Slovákov, menovite zásada, že SNR a Zbor povereníkov sú nielen oprávnenými predstaviteľmi slovenského národa, ale i nositeľmi štátnej (zákonodarnej, vládnej a výkonnej) moci na území Slovenska. To znamená, že chceme, aby slovenský národ mal na riešenie svojich hospodárskych, kultúrnych, sociálnopolitických a iných problémov svoje národné orgány."⁷³⁾ Vzájomný vzťah medzi slovenskými a celoštátnymi zákonodarnými, vládnymi a výkonnými orgánmi sa mal riešiť z hľadiska potrieb štátnej jednoty a rozdelenie kompetencie medzi nimi malo vychádzať zo zásad I. pražskej dohody. To boli ústavno-právne požiadavky KSS. Pokiaľ povstalecké vedenie strany ustúpilo od

71) Zásadne stanovisko SNR, 16. júl 1944, Cesta ke květnu, Praha 1965, s. 167.

72) K. G o t t w a l d, Výber z diela II., Bratislava 1971, s.137.

73) KSS, Dokumenty z konferencií a plén, Bratislava 1971, s.156-157.

požiadavky symetrického usporiadania akceptujúc argumenty Gottwalda, že by tým spôsobili komplikácie českým komunistom, nové vedenie KSS považovalo už kompromis vyjadrený v VI. kapitole vládneho programu a na jeho základe vytvorený asymetrický model za adekvátne štátoprávne vyjadrenie nacionálnej rovnoprávnosti.

Volebný program KSS vyjadroval úsilie komunistov dokázať pracujúcim, že sú národnou stranou, požadujúcou rovnoprávne postavenie slovenského národa v republike. Vedomie právnej irelevancie politických dohôd upravujúcich posobnosť a postavenie slovenských národných orgánov, absencia celoštátneho zákonného podkladu upravujúceho postavenie povereníctiev a SNR, viedla KSS k úsiliu zakotviť v ústavnom zákone nové postavenie slovenského národa v intenciách prvej pražskej dohody. Proti tejto požiadavke vystupovalo vedenie národno-socialistickej a ľidovej strany. Ani KSČ si nechcela vopred viazať ruky. Definitívne riešenie odkladala, čakala na volebné vyjadrenie pomeru triednych síl na Slovensku. To bolo v rozpore s úsilím KSS o získanie dôvery slovenského ľudu, so snahou upevniť svoje postavenie a vplyv. Prijateľné riešenie sa nakoniec našlo v kompromisnej formulácii odsekov 3 a 4, článku I. ústavného zákona č. 65/1945 Sb. o Ústavodarnom národnom zhromaždení z 11. apríla 1946. Týmto ustanoveniami bol ústavne sankcionovaný skutočný stav na Slovensku. Slovenská národná rada bola uznaná za orgán štátnej moci na Slovensku s právomocou vydávať nariadenia, s rozsahom posobnosti v zmysle dohody vlády a Predsedníctva SNR z 2. júna 1945, ktorej znenie bolo publikované ministrom vnútra pod č. 65/1946 Sb. Tým sa však neprejudikovala budúca ústavnoprávna úprava. Ústavný zákon bol totiž prijatý aj s klauzulou, že SNR prislúcha na Slovensku doterajšia právomoc a posobnosť, "...pokiaľ Ústavodarné národné zhromaždenie túto otázku inak neupraví". Pozitívum bolo však v tom, že slovenské národné orgány boli postavené na ústavný základ a tak začlenené aj na základe platného práva do štátneho aparátu Ľudovodemokratickej republiky.⁷⁴⁾

4. Druhá pražská dohoda

Naznačená dialektika vzájomného ovplyvňovania a pôsobenia časove a priestorove rozdielne prebiehajúcej dynamiky revolučného pohybu na Slovensku a v českých krajinách tvorila materiálny prameň štátoprávnej úpravy-po odmietnutí federatívneho usporiadania-obmedzujúcej sa na precizovanie kompetenčných vzťahov medzi slovenskými národnými a Ústred-

74) Por. M. K v e t k o, Dohody o štátoprávnom usporiadaní Čechov v oslobodenej vlasti, Bratislava 1947, s.54-56.

nými orgánmi. Kvalitatívne odlišné triedne hodnotenie tohto procesu predstaviteľmi politických strán, vyjadrujúce i ich vôľu dosiahnuť vlastné triedne záujmy, tvorilo ideologické východiská k tejto úprave. Konkrétna právna regulácia bola potom výsledkom pomeru triednych síl v danej etape.

Potrebu novej úpravy vyvolávali aj skúsenosti z aplikácie prvej pražskej dohody. Bolo potrebné odstrániť dvojkoľajnosť v zákonodarnej činnosti, odlišné až rozporné úpravy tých istých otázok spôsobené rámcovosťou jej ustanovení, ktoré umožňovali rozny výklad pojmu celoštátnych záležitostí. Motívom pre novú kompetenčnú dohodu bola aj požiadavka obnovenia práv prezidenta republiky na Slovensku podľa Ústavy z roku 1920, ako aj otázka nastolenia jednotného právneho poriadku v republike.

Ustanoveniami II. pražskej dohody, ktorá bola prijatá 11. apríla 1946, boli obnovené práva prezidenta republiky na Slovensku v personálnych otázkach. Prezident na návrh Zboru povereníkov, ktorý predkladalo Predsedníctvo SNR vláde, po jej súhlase, menoval na Slovensku vysokoškolských profesorov, niektoré kategórie sudcov a štátnych úradníkov. Vláda však mala právo takýto návrh vrátiť Predsedníctvu SNR, ak bol v rozpore s jednotnou personálnou politikou v štáte. Na prezidenta republiky sa prenieslo právo udeľovať na Slovensku milosť a československé a slovenské rady a vyznamenania. Za účelom vylúčenia duplicit a kolízií v legislatívnych prácach sa mali rezortné osnovy zákonov a vládnych nariadení prerokúvať skor ako sa predložili vláde s príslušným povereníkom. Rovnako aj osnovy nariadení SNR a vykonávacie nariadenia Zboru povereníkov mali prerokúvať príslušné povereníctva s rezortnými ministerstvami. Išlo tu teda o vzájomné ovplyvňovanie normotvorby v záujme jednotnosti právneho poriadku. Toto ustanovenie sa týkalo tvorby nových právnych noriem. Koordináčny orgán pri úrade Predsedníctva vlády zložený z 3 Čechov a 3 Slovákov, ktorý sa mal zriadiť podľa článku III. tejto dohody, mal zase preskúmať a podať návrh na odstránenie diferencí, ktoré existovali v už platných normách.⁷⁵⁾

Zhrňujúc ustanovenia II. pražskej dohody možno povedať, že jej podstatou bolo precizovanie článkov I. pražskej dohody, v záujme odstránenia jej medzier a trecích ploch. Dohoda z 2. júna 1945 bola iba doplnená, zostala naďalej v platnosti s tou ďalšou zmenou, že v jej článku II. sa mali namiesto dekrétov prezidenta republiky uvádzať zákony Dočasného alebo Ústavodarného národného zhromaždenia. V štátoprávnom usporiadaní republiky mesiac a pol pred voľbami do Ústavodarného národného zhromaždenia, ktoré malo rozhodnúť o riešení vzťahu Čechov a Slovákov, naďalej existovali prvky federalizmu.

75) Por. aj, E. R á k o š, Š. R u d o h r a d s k ý, Slovenské národné orgány 1943-1968, Bratislava 1973, s.553.

5. Tretia pražská dohoda

Výsledky volieb do Ústavodarného národného zhromaždenia, ktoré sa konali 26. mája 1946, podstatne zmenili politickú situáciu na Slovensku. Absolútna väčšina hlasov, ktoré získala Demokratická strana aj zásluhou dohody jej vedenia s politizujúcim katolicizmom, vytvárala hrozbu reakčného zvratu. Vzniklo reálne nebezpečenie zneužívania SNR a Zboru povereníkov buržoáznou reakciou na brzdenie pokrokového vývoja v republike. Aj v slovenskom poslaneckom klube v Ústavodarnom NZ mala Demokratická strana väčšinu. V jej rukách bol vtedy v podstate kľúč k prijatiu Ústavy, pretože na schválenie postavenia Slovenska v Ústave bol potrebný súhlas väčšiny poslancov zo Slovenska.

Vítazstvo KSČ v Čechách ako aj komunistov v celoštátnych reláciach vytvorilo možnosť pokojného prerastania revolúcie špecifickou československou cestou. Možnosť prerastania kvantitatívnych národnodemokratických zmien v socialistickú kvalitu bolo potrebné garantovať aj na Slovensku. Tu bolo treba paralyzovať nepriaznivé výsledky volieb. Prostriedkom k tomu boli podstatné modifikácie doterajšej štátoprávnej úpravy vzťahov slovenských a celoštátnych orgánov, konkrétne pokiaľ išlo o výkon zákonodarnej kompetencie SNR i pokiaľ išlo o zloženie a výkon právomoci Zboru povereníkov a jeho jednotlivých povereníkov.

Tendenciu k takejto úprave vytýčil na zasadnutí ÚV KSČ 30. mája K. Gottwald.⁷⁶⁾ Pre jej realizáciu sa podarilo na rozhovoroch v českom NF vytvoriť jednotný blok českých strán proti Demokratickej strane.⁷⁷⁾

Tretia pražská dohoda prijatá 28. júla 1946 predstaviteľmi "...politických strán združených v NF Čechov a Slovákov.,,"⁷⁸⁾ (SNR na rozdiel od prvých dvoch už nevystupovala ako zmluvný partner), bola podstatným zásahom do doterajšej štátoprávnej úpravy. Novú dohodu vydala vláda uznesením, čím sa zvýraznila jej právna relevancia. Rozhodujúci politický motív prijatia dohody nie je v preambule vyjadrený. Proklamoval sa tu však ďalší prvok, ekonomicko-sociálna motivácia týchto opatrení, ich prijatie najmä v záujme čo najrýchlejšieho vyrovnania hospodárskej a sociálnej úrovne Slovenska s českými krajinami.

V dikcii článku I. dohody,⁷⁹⁾ SNR zostala naďalej zákonodarná moc, vykonávaná formou nariadení vo veciach, ktoré neboli dohodou z 2. júna

76) KSS, Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948, Bratislava 1971, s. 424.

77) V. P l e v z a, Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava 1971, s. 200.

78) Cit. podľa, K. R e b r o, Cesta národa, Bratislava 1969, s. 111.

79) Por. M. K v e t k o, Dohody o štátoprávnom usporiadaní Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti, Bratislava 1947, s. 64.

1945 vyhradené NZ. Stanovila sa však predbežná kontrola vlády nad jej zákonodarnou činnosťou. Pre vznik a platnosť nariadení SNR bol potrebný, ako essentialia negotia, výslovný alebo konkludentný, súhlasný prejav vôle vlády.

Ak vláda rozhodla, že návrh nariadenia SNR, ktorý jej mal byť predložený aspoň dva týždne pred schôdzou SNR, upravuje vec celoštátnej povahy, ktorá nepatrí do kompetencie SNR, alebo že rieši otázku v rozpore s vládnym programom alebo platným zákonom, nemohla byť táto osnova predmetom rokovania plenárnej schôdze SNR. O eventúálnych námietkach Predsedníctva SNR proti rozhodnutiu vlády mal rozhodovať rozhodcovský zbor zložený z predsedov ÚNZ a SNR a všetkých členov Predsedníctva vlády.

V porovnaní s predchádzajúcimi úpravami postavenia slovenských národných orgánov došlo teraz k významným zmenám. Prejavilo sa to v tom, že "... zatiaľčo v prvom období revolúcie bol pre prijatie celoštátneho platného rozhodnutia potrebný súhlas (dohoda) slovenského národného orgánu, po uzavretí tretej pražskej dohody nebolo mysliteľné, aby SNR uskutočnila závažnejšie rozhodnutie n a r o d n e j p o v a h y bez súhlasu centrálnych orgánov."⁸⁰⁾

V úprave výkonnej moci na Slovensku sa dosledne uplatnila zásada dvojitej podriadenosti v postavení Zboru povereníkov i jednotlivých povereníkov. Zbor povereníkov, jeho predsedu a ostatných členov menovalo Predsedníctvo SNR po predchádzajúcom schválení vládou. Členovia ZP boli povinní skladať slub do rúk predsedu vlády. Zbor povereníkov vykonával na Slovensku výkonnú moc v rámci normotvornej právomoci SNR prostredníctvom jednotlivých povereníkov, ktorí boli za jej výkon zodpovední SNR. V ostatných veciach mala výkonnú právomoc vláda, príp. jednotliví ministri, ktorí boli oprávnení na Slovensku vykonávať svoju právomoc priamo orgánmi svojho úradu s vedomím príslušných povereníkov, ktorí sa v tomto prípade dostali do postavenia ich výkonných orgánov. V rámci výkonu celoštátnych zákonov vystupoval ZP ako výkonný orgán vlády a bol jej zodpovedný. Okrem tejto kolektívnej zodpovednosti ZP vláde, stanovila sa aj individuálna zodpovednosť povereníkov príslušným rezortným ministrom. Vláda dostala tiež právo zastaviť výkon uznesení ZP, ak pokračovali jeho právomoc alebo boli v rozpore s celoštátnymi opatreniami.⁸¹⁾ Zbor povereníkov sa tak stal orgánom, ktorý "... podľa právneho a politického stavu vykonáva ... väčšiu časť svojej právomoci ako výkonný orgán vlády a ministrov, proste ako právomoc, ktorá prislúcha vláde a jej Zborom povereníkov len vykonávaná."⁸²⁾

80) V. P l e v z a, Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava 1971, s. 202.

81) Por. E, R á k o š, S. R u d o h r a d s k ý, Slovenské národné orgány 1943-1968, Bratislava 1973, s. 555.

82) G. H u s á k, Z bojů o dnešek, 1944-1950, Praha 1973, s. 140.

Zákonodarná, vládna a výkonná právomoc slovenských národných orgánov sa stala úplne závislou na rozhodnutí vlády a ani kreácia ZP nebola možná bez jej predbežného súhlasu. Na základe Košického vládneho programu vzniknuté redukované inštitucionálne vyjadrenie proklamovaných rovnoprávných vzťahov Čechov a Slovákov - na pomer SNR - ústredné orgány, dostalo teraz formu úplnej subordinácie výkonu činnosti slovenských národných orgánov v oblasti zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci ústrednej vláde. Prvky federalizmu boli odstránené a radikálne sa posilnili atribúty charakteristické pre unitárny štát s prevažujúcimi črtami autonómie. Silne sa tým oslabil štátoprávny aspekt, inštitucionálne vyjadrenie zásady rovný s rovným.

Obmedzenie právomoci slovenských národných orgánov bolo v záujme pokrokového vývinu na Slovensku v záujme podporenia tej skutočnosti "... aby sebaurčenie národa bolo sebaurčením proletariátu, aby realizácia práva sebaurčenia národa zodpovedala záujmom proletariátu tohto národa."⁸³⁾ Umožnilo vyvodiť logický záver z vystúpenia zástupcov DS z vlády vo februári 1948, tj. považovať demisiu členov vlády za DS i za demisiu zástupcov tejto strany v ZP, ktorý vykonával "... vládou delegovanú právomoc."⁸⁴⁾ Tým táto úprava prispela k porážke slovenskej reakcie.

Tretia pražská dohoda bola odrazom konkrétnych historických podmienok a len ich existencia odovoďňovala jej dobovú opodstatnenosť. Teoretická neujasnenosť riešenia národnostnej otázky, ako črta vlastná vtedajšiemu vedeniu KSČ sa pri stretnutí s volebnými výsledkami na Slovensku v dôsledku ich preceňovania, prejavila v absolutizovaní mocensko-politického aspektu riešenia štátoprávneho vzťahu Čechov a Slovákov. Vedenie strany "... podcenilo význam ostatných kritérií, ktoré pri zabezpečovaní práv každého národa nebolo možno nerešpektovať tak v národnodemokratickej ako aj v socialistickej etape revolúcie, najmä rovnoprávnosť národov, ale aj dobrovoľný prejav ich vole upravíť vzťah k inému národu."⁸⁵⁾ Neodocenovalo ani silu pokrokových slovenských elementov, ktoré sa už v jeseni 1947 vedeli vypořádať s najextrémnejšou časťou vlastnej reakcie.

Dočasnosť úpravy postavenia SNR a ZP v zmysle dohody z 28. júna 1946 si uvedomovali všetky politické sily vtedajšej spoločnosti. Nebezpečenstvo novoľudáckeho separatizmu oživilo jeho nacionalistický antipól, buržoázny čechoslovakizmus. V tzv. Memorande o Slovensku zo 7. júla 1946

83) V. K n a p p, Lenin a socialistický federalizmus, Právnik č. 4/1970, s.261.

84) G. H u s á k, Z bojů o dnešek, 1944-1950, Praha 1973, s.410.

85) V. P l e v z a, Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ, Bratislava 1971, s. 202.

sformulovali národný socialistický plán duchovnej a mocenskej asimilácie slovenského národa, ktorý bol podľa nich jedinou cestou ako získať "...bezvýhradne pre československú myšlienku slovenský ľud..."⁸⁶⁾ Bol to najreakčnejší prejav čechoslovakizmu povojnového obdobia.

Dominujúcou politickou silou boli však komunisti. Svoje stanovisko k úprave vzťahov Čechov a Slovákov vyjadrili v Budovateľskom programe vlády K. Gottwalda, k návrhom zásad novej ústavy. Rozhodne požadovali, aby bola v novej ústave uznaná svojbytnosť Slovákov a prakticky zaistená ich rovnoprávnosť s českým národom. Tieto postuláty sa však mali ústavne zakotviť tak, aby sa štátna jednota republiky nielen neporušila, ale ešte väčšmi upevnila. To pri stotožnení pojmu štátnej jednoty s unitárnym štátom ako aj vzhľadom na formuláciu, že národná svojbytnosť Slovákov je vyjadrená "...teraz ich osobitnými normotvornými a výkonnými orgánmi Slovenskou národnou radou a Zborom poverených,"⁸⁷⁾ ktoré v zmysle III. pražskej dohody boli dosledne pod kontrolou vlády, umožňovalo v budúcnosti ďalšiu centralizáciu a fakticky poprenie adekvátneho štátoprávneho vyjadrenia, verbálne akceptovaného princípu rovný s rovným.

Marxisticko-leninskému triednemu chápaniu sebaurčovacieho práva národov až do odtrhnutia a štátoprávnej realizácii tohto politického postulátu dosledne nezodpovedali názory niektorých predstaviteľov vtedajšieho vedenia KSČ a KSS. Túto skutočnosť dokázali potom po zásadnej zmene triedno-politických pomerov po Februári 1948, kedy zanikli špecifické dôvody pre takéto riešenie v intenciách tretej pražskej dohody. Dočasná úprava sa stala základom pre úpravu trvalú. Navyiac tu pristúpili ilúzie o automatickom riešení národnostnej otázky v socializme i osobitosť doby stigmatizovanej kultom osobnosti - boj proti buržoáznemu nacionalizmu.

Až na základe ústavného zákona č. 143/1968 Zb., o československej federácii sa riešenie vzťahu Čechov a Slovákov dostalo na platformu socialistickej federácie, ako formy štátneho zriadenia, ktorá adekvátne inštitucionálne vyjadruje princíp rovný s rovným.

Dosledné aplikovanie učenia marxizmu-leninizmu na naše pomery vzhľadom na potreby ďalšej výstavby vyspelej socialistickej spoločnosti, aj na dedičstvo SNP, ktoré negovalo buržoázne formy riešenia slovenskej otázky, viedlo potom ÚV KSČ a ÚV KSS k ich dialektickému prekonaniu vo forme federatívneho štátoprávneho usporiadania ČSSR.

86) Cestou k únoru, Dokumenty, Praha 1963, s. 177.

87) K. G o t t w a l d, Výber z diela II., Bratislava 1971, s. 157.

ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ УПОРЯДОЧЕНИЯ ОТНОШЕНИЙ ЧЕХОВ И СЛОВАКОВ В 1944-1946 ГОДАХ

Йозеф Бени

Резюме

Автор рассматривает постановку т.наз. словацкого вопроса в период, когда было преодолено ограниченное понимание государственно-правового положения Словакии и была признана политическая необходимость урегулировать отношения чехов и словаков в освобожденной республике на принципе "равный с равным".

Объективные условия национально-демократической революции проявились в том, что, в результате Словацкого национального восстания были отброшены как "чехословакистское" решение словацкого вопроса, так и его людяцкая антитеза; однако форма государственного устройства освобожденной республики не вылилась в последовательное отрицание обеих буржуазных форм - в федеративное устройство. В основном к такому симметричному государственно-правовому выражению принципа равный с равным стремился и Словацкий Национальный Совет. Компромиссное, но принципиальное решение, закрепленное в Кошицкой правительственной программе, выражало соотношение классовых сил на этом этапе революции. Ведь это было положение, когда, по словам К. Готвальда, коммунисты, защищавшие требование равноправного положения словацкой нации и в сфере государственно-правовой с чешской нацией, были принуждены сотрудничать с буржуазией в интересах завершения национально-демократической революции и приближения ее социалистических перспектив. Чешская часть этой буржуазии, оказывавшая влияние на чешское общественное мнение, отступила, пусть временно, со своих классовых чехословакистских позиций. Эта проблематика составляет содержание первой части статьи.

Соотношение классовых сил на этапе перерастания национально-демократической революции в революцию социалистическую определило и государственно-правовое устройство, как это констатирует автор во второй части. Обеспечение возможности мирного перерастания революции после выборов 1946 года, побудило КПЧ принять устройство, закрепленное в Третьем пражском соглашении, которое, путем расширения полномочий правительства по отношению к словацким национальным органам вооружило

его средствами для парализования опасности злоупотребления этими органами со стороны реакционных сил. Вынужденное временными обстоятельствами решение стало платформой регулирования и тогда, когда прекратились условия его дальнейшего сохранения - после февраля 1948 г.

Только после издания Конституционного закона о чехословацкой федерации решение взаимоотношений чехов и словаков закрепилось на базе социалистической федерации, которая адекватно, интернационально воплощает принцип "равный с равным".